

Dood om een fiets

Deel 38 uit de serie 'De onbekende helden van 1940-1945'

Door Henk G. Westland, luitenant-kolonel b.d.

Een verzetsploeg wil van een NSB'er twee fietsen afpakken. Dit lijkt een eenvoudig klus te worden, maar loopt binnen enkele dagen uit op een drama.

Jan van Putten (20), na de Nederlandse capitulatie afgezwaaaid als dienstplichtig soldaat, verbindt zich in september 1940 voor zes jaar als marechaussee te voet bij de 3e Divisie Marechaussee. Hij komt op in Arnhem, krijgt daar een korte opleiding en wordt eind oktober ingedeeld bij de Brigade Vroomshoop. Per 1 maart 1943 reorganiseert de bezetter de politiemacht en krijgt Van Putten ontslag als marechaussee. Tegelijkertijd wordt hij aangesteld als wachtmeester der Staatspolitie en ingedeeld bij de 'Marechaussee (Gendarmerie)', groep Vriezenveen, eerst bij de post Vroomshoop en vanaf maart 1944 bij de post Westerhaar. Jan krijgt verkering met Tinie en de twee verlopen zich. Hij krijgt kost en inwoning bij zijn aanstaande schoonouders in hun boerderij te Westerhaar.

Van Putten maakt deel uit van de illegale organisatie Raad van Verzet (RVV) en is commandant van de sabotagegroep Vriezenveenschewijk. In september 1944 gaat de RVV op in de Binnenlandse Strijdkrachten en wordt hij sectiecommandant Vriezenveenschewijk. Van Putten is zeer actief met het verlenen van hulp aan ondergedoken spoorwegpersoneel en neergekomen bemanningsleden van geallieerde vliegtuigen, en met het saboteren van spoorwegen, telefoonkabels en dorsmachines. Zelfs weet hij een Engelse piloot gedurende zes weken te verbergen in de marechausseekazerne. Tot de groep behoren ook: wachtmeester J(oh)an Jansen van de post Westerhaar, distributieambtenaar Derk Webbink, Albert Tijhoff en Lammert Brink. De postcommandant van Westerhaar, opperwachtmeester Willem Brand, weet van deze illegale activiteiten en steunt de groep.

Veenarbeider Jan Kok, NSB-lid, heeft in september 1944 twee fietsen zwart gekocht voor 200 gulden per stuk. De

RVV-groep wil deze fietsen weghalen en is op woensdag 20 september om 23.30 uur bij de woning van Koks ouders in Vriezenveenschewijk, waar ook Jan woont. Van de vijf gaat alleen Van Putten, vermoord in een militair uniform met veldmuts en blauwe bril, naar binnen en spreekt Kok in het Duits aan. Deze vertelt dat de fietsen bij bakker Meijerink staan. Kok moet mee naar de bakker, maar net buiten neemt hij een aanloop, springt in het Veenkanaal en zwemt in het donker weg. Om hem bang te maken wordt er nog drie keer geschoten. Kok houdt zich schuil en gaat enkele uren later naar huis. Dezelfde morgen spreekt hij met de burens en andere dorpelingen, die de schoten hebben gehoord. Kok heeft de zogenaamde Duitser herkend als wachtmeester Van Putten, maar houdt dit nog voor zich. Op weg naar huis ontmoet hij opperwachtmeester Brand – inmiddels volledig op de hoogte van het gebeuren – die de twee fietsen op grond van de prijsvoorschriften in beslag neemt. Kok zegt hem dat hij zo goed als zeker een van de overvallers heeft herkend: de in uniform geklede persoon die Duits sprak. Ondanks Brands aandringen wil hij geen naam noemen. Brand weet dat Van Putten wordt bedoeld. Ook al belooft Kok dat hij die middag terug zal komen als hij het zeker weet, Brand gaat meteen naar Van Putten. Deze blijft rustig: 'Kok moet het maar bewijzen dat ik het ben geweest.'

Kok ontmoet die morgen ook schilder Berend Kerkdijk, al sinds 1933 NSB-lid, en nu in dienst als *oberwachtmeister* bij het *SS-Polizei Freiwilligen Bataillon Niederlande* te Schalkhaar. Kok vertelt hem wél dat Van Putten een van de overvallers is geweest. 's Middags komen Kerkdijk en zijn broer, een landwachter, bij Kok thuis. Op aandringen van Kerkdijk, Kok wil liever niet, gaat

Jan van Putten wordt op 23 februari 1920 geboren in het dorp Vaassen op de Veluwe. Vader werkt als vormer bij de ijzergieterij Vulcanus in Vaassen. Jan – oudste van vier kinderen – groeit op in Vaassen, behaalt zijn mylo-B diploma en gaat aan het werk als bakkersknecht. Het gezin verhuist in februari 1939 naar Amsterdam. Jan heeft nog een jaar avondschoon gevolgd om het machinistendiploma te halen.

Eind december 1939 – het Nederlandse leger is volledig gemobiliseerd – wordt Jan als dienstplichtige opgeroepen bij 20 Regiment Infanterie (20 RI) gelegerd in Soesterberg. De nieuwe rekruten van dit regiment worden opgeleid bij 20 Depotbataljon in de Legerplaats bij Laren (Crailo). Na een opleiding van drie maanden volgt overplaatsing naar 46 RI. Dit regiment bezet de noordelijke helft van de Betuwstelling, zuidelijk van de Rijn tegenover de Grebbeberg (Opheusden). Tijdens de Duitse inval in de meidagen van 1940 krijgt Van Putten's compagnie (2-II-46 RI) te maken met inkomend vijandelijk artillerievuur waardoor een soldaat wordt gedood. Op 13 mei 's avonds krijgt het regiment opdracht terug te trekken op Vianen. De volgende avond komt het bericht van de Nederlandse capitulatie. Over Van Putten's persoonlijke belevenissen tijdens de meidagen is niets bekend. Bij de demobilisatie van het Nederlandse leger gaat hij op 25 juni 1940 met groot verlof en kan aan het werk als assistent-machinist.

het drietal naar Aman, de NSB-groepsleider. Kerkdijk wil het voorval melden bij de *Wachgruppe (Ordnungspolizei)* van Kamp Ommen (ook genoemd Kamp Erika). Aman neemt geen actie en laat het over aan Kerkdijk. Deze schrijft een brief, die door zijn broer naar het kamp wordt gebracht. Kok durft niet meer naar huis, bang om vermoord te worden en blijft bij Kerkdijk in huis.

In Kamp Ommen geeft *bereitschaftsführer* Schwier opdracht aan *lagerführer* Diepgrond en *hauptzugführer* De Jong om Van Putten te arresteren. Op donderdagavond kort na 20.00 uur vallen ongeveer vijftien man de boerderij in Westerhaar binnen, waar Van Putten en het gezin aanwezig zijn. Ongelukkigterwils is kort daarvoor Derk Webbink komen aanlopen. Er worden twee handvuurwapens, een militair uniform, een veldmuts en een bril gevonden, en Webbink blijkt teveel distributiebonnen bij zich te hebben. Voordat ze in de vrachtauto terug naar Ommen gaan, rijden ze richting Veenkanaal om Kok op te halen, maar ook om huiszoeking te doen bij een winkelier aan de Hoofdweg. Ook zijn naam staat in Kerkdijks brief. Dan komt om ongeveer 22.15 uur uit de richting Almelo een personenauto aanrijden.

Opperwachtmeester Brand ligt net in bed als er voor zijn woning aan de Hoofdweg hevig wordt geschoten. 'Ten gevolge van een handgranaat rinkelde eenige ramen aan de voorzijde stuk en ontstond er lawaai, dat hooren en zien verging. Niet beter wetende dat zich op den weg eenige Deutsche militairen bevonden welke op een auto schoten, riep ik door het raam naar buiten wat er loos was. Hierop werd met luider stem gevraagd: "Wie daar?" Antwoord van mij: "Polizei". Hierop het bevel: "Kommen sie heraus!" Nu blijkt dat de groep uit Kamp Ommen het vuur heeft geopend op een naderende personenauto, die een stopteken negeert. Het zijn echter Duitse militairen die dachten met terroristen van doen te hebben. De twee Duitsers waarvan één dood, worden eerst met de vrachtauto naar Hengelo gebracht. De gearresteerde Van Putten en Webbink worden Brands woning binnengevoerd, vastgebonden en verhoord in aanwezigheid van Brand. Hij hoort dan dat Van Putten wordt verdacht van de overval op Kok en dat Webbink 'zes noodkaarten levensmiddelen' in zijn bezit heeft. Even later komt ook Kok in de woning en zegt dat Van Putten de persoon is die hem heeft overvallen. Wanneer de vrachtauto terug is, vertrekt de groep met hun gevangenen naar Kamp Ommen. Postcommandant Brand heeft geluk gehad, zijn huis is niet doorzocht. Hij bewaart daar enkele wapens voor de RVV-ploeg.

Westerhaar, 27-7-1945, herbegravenis van Jan van Putten en Derk Webbink

Die nacht bekennen Van Putten en Webbink na mishandeling dat 'zij telefoonkabels hadden doorgesneden, de trein uit Almelo hadden laten derailleren en riemen van dorschmachines hadden ontvreemd.' De volgende morgen worden Van Putten en Webbink door de *Sicherheitspolizei* (Sipo) uit Zwolle of Almelo opgehaald. Diepgrond en De Jong gaan nogmaals naar Westerhaar om de boerderij te doorzoeken op riemen van dorsmachines en ook om wachtmeester Jansen te arresteren. De riemen worden niet gevonden; Jansen, maar ook Tijhoff en Brink zijn al ondergedoken.

Op zaterdagmiddag 23 september rijdt een personenauto met vijf inzittenden Kamp Ommen binnen. Een *untersturmführer* van de Sipo stapt uit bij het administratiegebouw en spreekt opperluitenant van Staatspolitie Wessels (voormalig *Waffen-SS'er*) aan. Hij deelt mee dat twee ter dood veroordeelde arrestanten op het kampterrein geëxecuteerd zullen worden. Wessels is hier pas kort en heeft niets van doen met de dagelijkse gang van zaken op het kamp. Hij draagt *wachmann* Zuiderduijn op met de Sipo mee te gaan. Zuiderduijn, gezeten op een spatbord van de auto, wijst de weg naar de schietbaan. Hij herkent de twee arrestanten, hij was zelf aanwezig bij hun arrestatie. Twee SS-mannen graven een kuil. Volgens Zuiderduijn zegt de *untersturmführer*: 'Sie haben zusammen gestritten, Sie werden zusammen sterben. Der Richter hat verfügt.' Van Putten en Webbink mogen eerst nog bidden voordat ze in de kuil moeten gaan liggen. Dan vallen enkele schoten. Even later meldt de Sipo-man aan Wessels dat 'de gevangenen als mannen waren gestorven.' Wessels informeert hierop *bereitschaftsführer* Schwier.

Verder wordt niemand geïnformeerd, al gaan onder het bewakingspersoneel geruchten over een executie waar Zuiderduijn bij betrokken zou zijn geweest. Het lot van de twee mannen wordt pas na de bevrijding duidelijk wanneer Zuiderduijn op 25 juli 1945 de executieplek aanwijst. Daar worden naast elkaar en voorover liggend twee lichamen (met gevouwen handen) gevonden; één draagt een blauwe marechausseebroek en beenstukken. Jan van Putten en Derk Webbink zijn met eerbetoon van marechaussees en manschappen van de Binnenlandse Strijdkrachten op 27 juli te Westerhaar herbegraven.

Kok wordt door het Bijzonder Gerechtshof Arnhem in 1947 in deze zaak veroordeeld tot 8 jaar verblijf in een rijkswerkinrichting onder aftrek van voorarrest. Overigens was hij geen fanatieke NSB'er. Zo hielp hij ook onderduikers, hield zijn mond over illegale radio's, waarschuwde zelfs voor razzia's, en zijn ouders waren anti-NSB.

Bereitschaftsführer Schwier ontsnapt uit een interneringskamp bij Brussel en vlucht naar Duitsland. *Lagerführer* Diepgrond krijgt in 1949 in andere zaken 20 jaar gevangenisstraf, vrijgelaten in 1957. *Hauptzugführer* De Jong is in 1945 enkele weken na zijn ontsnapping uit interneringskamp Westerbork doodgeschoten. *Wachmann* Zuiderduijn wordt in deze en andere zaken veroordeeld tot 18 jaar gevangenisstraf, vrijgelaten in 1956. Berend Kerkdijk krijgt voor zijn vele misdrijven (waaronder deze zaak) in 1948 levenslange gevangenisstraf opgelegd, in 1958 teruggebracht tot 22 jaar. De broer van Kerkdijk, Louis, wordt in deze en een andere zaak in 1947 veroordeeld tot 8 jaar gevangenisstraf. Wie de Sipo-mannen waren, is niet bekend geworden.

De foto's zijn ter beschikking gesteld door de Vereniging Oud Vriezenveen. De auteur verricht historisch onderzoek naar de gevallen die in de oorlog 1940-1945 behoorden tot de (Koninklijke) Marechaussee. Wilt u reageren? Uw reactie is welkom op het redactieadres of rechtstreeks per e-mail aan de auteur op marechaussee4045@gmail.com.

Marechaussee Contact
19e jaargang | nummer 2
April 2018

Marechaussee Contact is een uitgave van Stichting Marechaussee Contact en verschijnt tweemaandelijks. Het wordt verspreid onder de begunstigers van deze stichting. De realisatie is in handen van de commissie Redactie MC en voorlichting.

Aan de inhoud wordt veel zorg besteed, echter noch de stichting noch de redactie aanvaardt enige aansprakelijkheid voor eventuele fouten en/of onvolkomenheden. Door derden aangeleverde inhoud geeft niet noodzakelijk de mening van de stichting of de redactie weer. Voor het overnemen van artikelen, gedeelten daarvan of foto's is toestemming van de redactie vereist. Na verkregen toestemming dient de bron en in voorkomend geval de naam van de auteur te worden vermeld.

Redactie

Martin Aalbers
Roel Bouwman (website)
Jan Gaasbeek
Willem Geense
Frans Meijer
Jack Vlaming
Henk Westland (eindredactie)

Aan dit nummer werkten verder mee:
Dick Bruin

Contact

Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
t.a.v. Redactie Marechaussee Contact
0344-571256
redactie@marechausseecontact.nl

Vormgeving

Content Innovators BV, Zwolle / Den Haag

Druk

Bariet Ten Brink BV, Meppel

Wijzigen van adresgegevens

Zie pagina SMC-informatie bij begunstigersadministratie.

Kopij volgende uitgave

Voor het aanleveren van kopij graag eerst contact opnemen met de redactie. De deadline voor het inzenden van de kopij voor de volgende uitgave is 11 mei 2018.

3	Observaties
4	Agenda Activiteiten voor en door oud-marechaussees
5	Nestelpennen Actuele berichten over de KMar
7	Beroeps Mijn KMar-avontuur
10	Veteranen Diverse onderwerpen
12	1940-1945 Dood om een fiets
14	Dienstplichtigen In de hoogste boom
17	Uitgelicht Verplaatsing onder pantser
20	IKNG Ik heb veel geluk gehad
23	SMC Herdenking Hoekman en Mintjes in Oss
24	SMC SMC-contactmiddag, gezellig en voldaan
25	SMC Reunie beroepslichting 68-2; NLdoet 2018
26	Personalia
27	SMC-informatie

Foto omslag:
Batavia, 1947: sergeant Berlee, Korps Militaire Politie /
Koninklijke Marechaussee, Centraal Dactyloscopische/
Fotografische Afdeling